

km/t. Føret var tørt, sigtbarheden god og trafikken ringe. Tre af de i sagen deltagende syv dommere ville frakende førerretten for 6 måneder i medfør af færdselslovens § 70, stk. 1, 2. led.

En 19-årig mand havde ført sin personvogn med stærkt *defekte bremses* og mangler ved styretøjet. Da han trods gentagne påfyldninger af bremsevædske de forudgående dage ikke havde iværksat en grundig undersøgelse til konstatering af årsagen til vædsketabet, blev førerretten ved H.D. 2. maj 1966 (*U 1966.406*) frakendt for 6 måneder. Om de herhen hørende spørgsmål se nu Th. Petersen i N.T.f.K. 1967 p. 121 ff og M. Johs. Mikkelsen i Juristen 1967 p. 289.

Th. Gjerulff.

Om rätt till genmäle enligt tryckfrihetslagen i Finland

Av professorerna TAUNO ELLILÄ och REINO ELLILÄ
(Helsingfors)

I Finlands tryckfrihetslag (4. 1. 1919) stadgas:

25 §. Offentlig myndighet eller enskild person, som finner sig vara i periodisk tryckskrift kränkt eller önskar beriktiga däri rörande myndigheten eller personen gjort meddelande, äge rättighet att få i skriften infört ett genmäle å det gjorda meddelandet, såvida genmälet är undertecknat av den, å vars vägnar detsamma avgives och icke är av kränkande eller brottsligt innehåll. Genmälet skall i ettdera av de två nummer, som efter mottagandet närmast utkomma, i textavdelningen införas med samma tryck, som använts i det bemöta meddelandet, samt därför kostnadsfritt upplåtas ett lika stort utrymme, men för det överskjutande erlägges betalning, motsvarande lägsta annonsavgift. Dock må avgift ej beräknas för genmäle, då detsamma icke överstiger femtio rader.

För underlåtenhet att slikt bemötande införa böte huvudredaktören högst (femhundra mark), och må rätten vid lämpligt vite ålägga den tredskande att sin skyldighet fullgöra.

I många länders lagstiftning finns stadganden om en persons *rätt till genmäle eller beriktigande* med anledning av uppgifter om honom, som ingått i periodisk tryckskrift. Dessa stadganden kan såsom sanktion upptaga straff eller vid vite ålagd skyldighet att införa erbjudet genmäle (beriktigande) i samma publikation eller t.o.m. bägge påföljderna tillsammans. Härvid skiljer man

mellan en till grunddragen *vidare* och en mera *inskränkt* rätt till genmäle eller rättelse (rätt till replik = droit de réponse; rätt till beriktigande av faktiska uppgifter = droit de rectification; Berichtigungszwang). Det förstnämnda särskilda pressrättsliga specialinstitutet är företrätt bl. a. i fransk rätt. Till den senare gruppen åter hör Finland, Norge och Danmark samt av länderna i Mellaneuropa bl. a. Tyskland och Österrike. I Sverige har man i olika sammanhang haft för avsikt att införa detta institut i tryckfrihetslagstiftningen, men vissa motskäl har gjort, att det icke blivit intaget i själva lagen. Frågan om att i tryckskrift få infört ett beriktigande som är avsett som genmäle regleras därför där av sedvanerätt, främst god publicistisk sed (Se t. ex. *Lundberg, Åke*: Statsvetenskaplig Tidskrift 1950 s. 131 ss.; *Eek, Hilding*: Om tryckfriheten, 1942 s. 118 ss.; *dito*: Nya tryckfrihetsförordningen, 1948, s. 45 och 111; *Fahlbeck, Erik*: Tryckfrihetsrätt, 1951 s. 106 s. och 108; Förslag till tryckfrihetsförordning, 1947, s. 214 s; *Dalcke*: Strafrecht und Strafverfahren, 1955, s. 493 s).

Med skäl har det sagts, att legaliseringen av nu ifrågavarande rätt till genmäle har stött på stora svårigheter såväl från lagstiftnings- som i all synnerhet från lagtillämpningssynpunkt (SOU 1947: 60 s. 215). Därför är *god publicistisk sed* inte heller i sådana länder som Finland, där vissa stadganden om institutet finns i själva lagtexten, utan betydelse som en kompletterande rättsskälla. Från rättssäkerhetssynpunkt bör det anses principiellt riktigare att införa genmälesinstitutet i själva lagen än att låta det regleras av sedvanerätt.

En utgångspunkt av grundläggande betydelse i pressrätten är *principen om ordets frihet*, förankrad i själva regeringsformen (RF 10 §). Bakom nu ifrågavarande rättsinstitut ligger åter tanken, att en oriktig uppgift i pressen bör kunna rättas i nödig omfattning (jmf. SOU 1947: 60 s. 215). På sätt och vis sammangår detta också med den i synnerhet i straffrättsvärden gällande huvudprincip som kan iklädas orden „*audiatur et altera pars*“ dvs. principen om att också motparten skall höras. En omständighet i bakgrunden som det är skäl att erinra om är, att ordets frihet i pressen är ett synnerligen mångförgrenat problem och att begreppet inte är statiskt, utan att det i vissa situationer kan uppstå nya förhållanden och försiggå en teknisk utveckling som speciellt den äldre egentliga lagstiftningen icke rätt kan beakta. (*Suontausta*: Sananvapaus ja kirjallisuus, tidskriften Lakimies 1966 s. 20 s.). Speciellt om t. ex. boktryckarens ansvar har en fackman sagt (*Viranko*: tidskriften Lakimies 1966 s. 31), att intet stadgande får tolkas efter ett enda ord eller efter en enda sats, utan det gäller att leta efter lagstiftarens mening såsom en del av hela lagen och t.o.m. hela rättsordningen. Pressen är i alla rättsstater av synnerligen stor betydelse genom att den, i syfte

att åstadkomma förbättringar, blottar missförhållanden i samhället.

[Rättshistoriskt förtjänar det nämnas, att den *tryckfrihetslag* som för närvarande gäller i Finland är av rätt gammalt datum. Den är given redan 4. 1. 1919. Och den har i många punkter samma innehåll och ofta t.o.m. samma formuleringar som den av ständslantdagen 1905—1906 antagna men icke stadfästa tryckfrihetslag, vars förarbeten ingår i Lagberedningens betänkande av år 1906. I detta betänkande behandlades rätten till genmäle i 24 §.] En rättsjämförelse ger vid handen, att nu gällande tryckfrihetslag i många stycken, och också i nu ifrågasvarande punkt, har sina rötter i österrikisk och tysk rätt. Den påminner också mera om norsk och dansk än om svensk pressrätt. Men det oaktat kan också vissa grundtankar i svensk rätt användas såsom avlägsnare fundamentala utgångspunkter. Sålunda gäller också hos oss *Eeks* programförklaring (Nya tryckfrihetsförordningen s. 111 s.), att „Tryckfrihetsmålen skall bedömas varsamt och under beaktande, att kritikrätten inte kringskäres“ och att „hellre fria än fälla är den principiellt ledande grundsatsen i varje brottmål.“

De flesta kriminologer i Finland betonar såsom en viktig regel satsen „in dubio mitius“ dvs. att den mildare ståndpunkten skall gälla i oklara fall, t. ex. när gränsen skall dras mellan en straffbar och en straffri handling.

Vid tillämpningen av genmälesinstitutet bör såsom en universell regel anses, att *genmälet bör vara sakligt* (jmf. SOU 1947: 60 s. 214). Detta kan språkligt härledas ur begreppet „genmäle“ och dessutom ur lagens ordalydelse, att en person äger rätt att få „*ett genmäle å det gjorda meddelandet*“ (Tryckfrihetslagen 25 §). Genmäle innebär härvid ingalunda detsamma som ett bemötande i en rättegång. Denna ståndpunkt, dvs. kravet på ett sakligt genmäle, iakttagar veterligen också Finlands justititeministerium, som har officiell talan i dessa angelägenheter.

Analog tolkning av lag får i allmänhet inte i straffrättsvärden tillgripas till den åtalades nackdel, och straffet får inte grundas på annat än gällande skriven lag, men annorlunda förhåller det sig, när tolkningsregler till den åtalades förmån prövas, och t. ex. *sedvanerätt* — bl. a. *den sedvanerätt som god publicistisk sed utgör* — kan nog åberopas till den åtalades försvar. (Så t. ex. *Schönke* och *Reino Ellilä*). Vi vill här erinra om att man vid den *straffrättsliga* och *straffprocessrättsliga* handläggningen av brott mot tryckfriheten följer de allmänna grundsatserna på dessa områden, såframt inte annat är stadgat i speciallag, såsom i själva tryckfrihetslagen.

Även om den omständigheten, hur en sak borde regleras i den kommande lagstiftningen (de lege ferenda) i allmänhet inte i

straffrättsvården får läggas till grund för en fällande dom, så är det dock i oklara tolkningsfall skäl att till den åtalades förmån påminna också om de lege ferenda-synpunkter. Härvid är det skäl att hänvisa speciellt till vad som uttalats i Sverige (*Lundberg*), nämligen att om institutet skulle intagas i själva lagtexten, „så finge man inskränka den till en beriktiganderätt efter tyskt eller norskt mönster“. Detta ger anledning att påpeka, att genmälet enligt tysk rätt (Gesetz über die Presse 1874 § 11) behöver införas endast under den förutsättningen, att det icke innehåller någonting *brottsligt* och att det *inskränker sig till uppgifter om fakta*. Och denna sistnämnda punkt har i Tyskland *tolkats snävt* (*Dalcke*: s. 493 och spec. fotnot 5). Om genmälet innehåller såväl sakligt som icke sakligt, behöver redaktören inte alls mottaga det för att därifrån gallra bort det som inte är sakligt (*Dalcke*: s. 494 fotnot 5). Enligt norsk lag föreligger skyldighet att mottaga och införa endast sådant genmäle som inskränker sig till ett *sakligt uttalande* och icke innehåller något som är brottsligt eller ger tredje man rätt till genmäle.

En universell regel, som gäller också i Finland, är att om ett genmäle skall införas, skall det publiceras *såsom sådant, oändrat*. Tidningen får i allmänhet inte stympta och inte heller ändra eller förvränga genmälet och sedan publicera det i skribentens namn (jmf. även *Viranko*: Suomen lehdistö- Finlands press 1966 s. 292). Detta är självfallet en fördel för den som gör genmälet. Men å andra sidan får också redaktören göra gällande, att ingenting alls av genmälet behöver införas, om någon del — enligt pressrätt, skriven eller sedvanerätt — är sådan att han inte är skyldig att införa den (jmf. även *Lundberg*: s. 136). I genmälet får inte ingå någonting som inte gäller någon sådan punkt i det i tidningen införda „meddelandet“ (notisen, ledande artikeln, annonsen m. m.) vari rättelse önskas, ty „rättas“ kan ju inte det som inte har sagts i tidningen. I samband med genmäle eller under dess täckmantel får man t. ex. inte försöka göra gratisreklam för sig eller sin vara i textavdelningen. Särskilt har det uttalats (*Lundberg*: s. 139), att *genmälet skall innefatta förnekande av påståenden i pressmeddelande eller framläggande av motuppgifter eller också ge förklaring till det påtalade handlings sättet*. Denna synnerligen förnuftsensliga regel förtjänar uppmärksammas även i Finland. Också enligt finsk lag tillåtes en person få genmäle infört endast „å det gjorda meddelandet.“ Särskilt nämnes i lagen (25 § 1 mom.), att genmälet inte får vara av *kränkande eller brottsligt innehåll*. Av detta ordpar torde man få anse klart framgå, att kränkning innefattar ett mildare uttalande än ett brottsligt.

Stundom kan ett uttalande innehålla något „brottsligt“ på ett sådant sätt att detta inte är så lätt att observera eller uppfatta, inte ens alltid av en jurist. Då t. ex. i dansk lag uttryck sådana

som „redaktörens giftiga kommentarer“, „redaktören laborerar lättsinnigt med fakta“ och „meddelandet är förfalskat“ anses såsom till innehållet rättsstridiga, så får likvärdiga uttalandet också i Finland anses på så sätt brottsliga, att genmålet inte behöver mottagas för tryckning. Av denna klass är enligt vår mening t. ex. uttalandet, att den i genmålet påtalade skriften är en „smädeskrift“ eller det fall att någon i själva verket påstås ha gjort sig skyldig till kränkning av en viss persons heder eller en sammanslutnings goda namn. Ärekränkning är det även att påstå, att en annan kränkt någons heder, vilket kan innebära t. ex. påståendet att den andra har gjort personen i fråga förfång i hans „näringsverksamhet eller fortkomst“ (SL 27: 1).

I utländsk litteratur på området är man oenig om huruvida införande av genmål i tidning alls kan krävas på basen av *referat* som ingått i tidningen. Enligt vår mening saknas icke skäl till att tillåta rättelse av oriktiga uppgifter som lämnats i denna form, men å andra sidan hävdar t. ex. *Krabbe* (Dansk Presseret, 1939, s. 52 s.), att någon absolut rätt härtill ingalunda föreligger.

i sitt arbete *Das Österreichische Pressrecht* (1931) uttalar Kadeča, att beriktigandet faktiskt skall vara endast en rättelse och att det inte därutöver får innebära „Auseinandersetzungen, Erwägungen und Betrachtungen“. Då genmälesinstitutet i 25 § tryckfrihetslagen är ett undantagsinstitut, får det — såsom fallet är med undantagsstadganden i allmänhet — inte ges en alltför vid tolkning utan måste tolkas restriktivt. Också från finsk rätts synpunkt torde man böra förena sig om uppfattningen, att för att en rättelse skall kunna införas, fordras „*ein rechtlich beachtenswertes Interesse*“ (jmf. *Eck*: Om tryckfriheten, s. 122 fotnot 2).

Enligt ordalydelsen i den finska lagen — av år 1919 — skall för genmålet „*kostnadsfritt upplätas ett lika stort utrymme*“. På sakkunnighåll har denna punkt veterligen hos oss i nutida förhållanden — då tidningarnas och tidskrifternas format och texttyp samt rubricering är av en helt annan klass än år 1919 — ansetts böra tolkas så, att kostnadsfriheten gäller endast ett genmål av samma omfattning som de uttryckligen påtalade punkterna i meddelandet. Och om införande av genmål yrkas med anledning av en artikel på t. ex. ett helt uppslag med bilder och citat ur handlingar, mot vilka genmälaren inte har någonting att anmärka, så förefaller det skäligen, att dessa icke tas med i räkningen, när genmållets kostnadsfria „yta“ räknas ut, och att genmål på ett helt uppslag inte kan påyrkas. I lagtexten sägs endast allmänt, att genmålet skall införas i textavdelningen „*med samma tryck*“ som använts i det bemötta meddelandet“. Detta har av en sakkunnig (*Viranko*) tolkats så, att genmålet skall publiceras lika iögonenfallande som den skrift som föranlett det. Men om

det på uppslaget eller i spalterna jämte och utöver meddelandet funnits också sådana kanhända t.o.m. stora avsnitt som inte påtalas, skulle det i rådande förhållanden vara omotiverat att också dessa avsnitt skulle kunna öka genmålet omfattning. Om åter den som önskar genmäle infört inte är beredd att pruta av på genmålet omfattning i dylika fall, torde han få skylla sig själv om redaktören inte alls inför genmälet. Såsom ovan har anförts, anses redaktören i allmänhet ingenstädes skyldig att genom förkortningar omformulera ett genmäle. En annan sak är, att redaktören kanske dock vill införa delar därav i ett nytt nummer såsom ett slags förklaring eller egen rättelse från tidningens sida. Och den som vill få genmäle infört kan måhända nöja sig redan med det.

Emedan vi inte närmare känner till vad allt som i varierande situationer kan anses innefattas i „god publicistisk sed“ skall vi inte här ge oss in på att noggrannare tolka, när ett erbjudet genmäle eljest har ett kränkande innehåll. Här är nämligen just ett enligt *publicistisk sed* träffat avgörande in casu på sin plats, och egentligen borde det finnas något slags pressjury även i Finland. Vi vill dock påpeka, att ett erbjudet genmäle enligt ett uttryckligt uttalande i utlandet icke får kränka tidningen och inte heller eljest vara hur „grovkornigt“ som helst vilket förefaller naturligt. Och i Finland har det helt nyligen uttalats (*Viranko: Suomen Lehdistö- Finlands Press 1966 s. 290 s.*), att genmälet inte får kränka chefredaktören eller hans parti och att det enligt åsikter som gjorts gällande i rättspraxis inte får kränka någon.

I vår gällande tryckfrihetslag finns ett klart och uttryckligt stadgande om underlåtenhet från huvudredaktörens sida att införa bemötande (25 § 2 mom.). Straffmaximum är endast 50 dagsböter. Det är här fråga om ett typiskt *politibrott* (i ordets vidsträcktaste bemärkelse) såsom ett tryckfrihetsbrott i sitt slag [jmf. *Bruno A. Sundström: Eräitä painovapausprosessia koskevia kysymyksiä (Frågor angående tryckfrihetsprocessen) Defensor Legis 1924 s. 144*]. Vad först beträffar straffstadgandets art och straffmaximum, så torde detta brott eller denna förseelse böra anses *ringa*, eftersom endast bötesstraff kan följa.

Vad sedan beträffar själva bestraffandet, så skall varje konkret fall avgöras efter alla omständigheter i samband därmed. Med hänvisning till det tidigare anförda vill vi ytterligare understryka, att chefredaktören likväl inte skall dömas till straff, om hans vägran att trycka genmälet kan motiveras med sådana eller likartade och likvärdiga, av god publicistisk sed dikterade skäl som vi berört här ovan.

Oberoende av om ett här avsett mål drivs av allmänna åklagaren eller målsägaren gäller, att *bevisbördan* vilar på dessa (RB 17: 1). Vidare är det skäl att nämna, att det åtminstone i någon

mån kan ifrågasättas, huruvida en ny chefredaktör, när personskifte ägt rum på chefredaktörsposten, utan vidare kan åläggas att vid vite införa genmåle. Tvivel väcker bl. a. även att saken enligt den gamla lagtexten också i vad vitet beträffar förefaller att kräva handläggning i den för brottmål stadgade ordningen. Lagen anger inte heller klart, hur det skall förfaras, om vitesföreläggandet skall gå i verkställighet.

Nuförtiden har man i Finland med tillfredsställelse kunnat konstatera, att tidningspressen i allmänhet är rätt försiktig, när den uttalar klander mot någon, och att den strävar till att före publiceringen av en artikel eller en notis på initierat håll förvissa sig om att uppgifterna håller streck. Å andra sidan är det tidningspressens moraliska skyldighet att offentliggöra omständigheter som utan pressens varningar skulle kunna åsamka medborgarna skada och utsätta dem för misstag. Vägran att införa genmälen har nog då och då förekommit — på skäl som motiveras av god publicistisk sed — men mycket sällan och än mindre ofta med framgång har åtal väckts mot en chefredaktör med stöd 25 § tryckfrihetslagen. Vi redogör som avslutning för det mest beaktansvärda fallet, där *Högsta domstolen* förkastade talan:

HD:s Medd. 238/1929:

Högsta domstolens majoritet anförde i utslag 12. 4. 1929:

„Enär Stavenhagen (= chefredaktören) icke haft anledning att uppfatta Lehtinens till redaktionen för tidskriften „Yhteishyvä“ översända, *synnerligen vidlyftiga replik*, som huvudsakligen utgjordes av en *polemisk skrift* i vissa kooperativa frågor, såsom en rättelse av vissa i sagda tidnings nämnda artikel publicerade, enligt Lehtinens uppgift oriktiga redogörelser för av honom i tidningen „Laatokka“ publicerade artiklar, och detta så mycket mindre som Lehtinen icke ens själv i det brev, vari han översänt repliken till redaktionen för „Yhteishyvä“ hade nämnt någonting om att skriften var avsedd att vara ett sådant beriktigande av det om honom publicerade meddelandet, utan endast motiverat begäran om publicering av repliken med att den artikel i „Yhteishyvä“ som föranlett gensagan, icke hade varit saklig, fann HD, att Stavenhagen, när han underlät att införa bemötandet i sin tidning, icke brutit mot stadgandet i ovan nämnda lagrum samt frikände fördenskull, med förkastande av HR:s och RR:s utslag, Stavenhagen och förkastade Lehtinens yrkanden.

Denna av majoriteten i HD förfäktade ståndpunkt synes väl motsvara de åsikter om inskränkningarna i genmälesrätten och om berättigad vägran att införa genmåle som anförts här ovan i ljustet av jämförelser med utländsk rätt.

Tidningarna i Finland har i allmänhet beredvilligt infört genmälen, och genmälesinstitutet har här ansetts ändamålsenligt bl. a. för att ledsamma ärekränkingsmål med dess hjälp ofta har kunnat undvikas. Men det har också förekommit fall, då det har ansetts berättigat att avvisa bl. a. genmäle som ansetts kränkande eller som icke inneburit beriktigande av meddelande som ingått i en tidning (*Viranko*).

Hos oss har ett som sådant i en tidning infört genmäle stundom följts av en kommentar av redaktören. Här gäller det givetvis att akta sig för att ge anledning till ett nytt genmäle.

*

*

*

I Finland förekommer det även att man vänder sig till en annan tidning med ett genmäle, om den tidning som publicerat det meddelande man önskar påtala, vägrar att införa genmälet. Detta sker med uttryckligt angivande av att så förfares, för att vederbörande tidning inte har velat införa genmälet.

En fråga som är synnerligen aktuell i Finland är frågan, huruvida ett genmälesinstitut skall kunna skapas också för *radio* och *television*. Detta vore så mycket angelägnare som Finland har radio- och televisionsmonopol och det sålunda inte, såsom fallet är i fråga om pressen, finns någon möjlighet att få ett genmäle publicerat genom annan radio eller television.

Tanno Ellilä.

Reino Ellilä.